t. LXXIII • nr 6/2020 (864) • DOI 10.33226/0137-5490.2020.6.4

Dr hab. Tomasz Szanciło

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa
ORCID: 0000-0001-6015-6769
e-mail: tomaszan@vp.pl

Nowa regulacja odsetek od kosztów procesu w Kodeksie postępowania cywilnego

New regulation of interest on trial costs in the Code of Civil Procedure

Streszczenie

Odsetki od kosztów procesu stanowią nową regulację w polskiej procedurze cywilnej. Przyjęte przez ustawodawcę rozwiązanie, chociaż zmierzające w dobrym kierunku, budzi wątpliwości zarówno natury teoretycznej, jak i praktycznej. Podstawowym problemem jest ustalenie, czy omawiane odsetki należy umieszczać w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie, jako część kosztów procesu, czy też są przyznawane w jakiejś inne formie. Odpowiedź na to pytanie implikuje kolejne problemy, szczególnie związane z zaskarżalnością takiego rozstrzygnięcia. Analiza przepisów pozwala na wyciągnięcie wniosku, że odsetki stanowią część kosztów procesu, ze wszelkimi tego konsekwencjami.

Słowa kluczowe: odsetki, koszty procesu, wydatki, zażalenie

Abstract

Interest on trial costs is a new regulation in the Polish civil procedure. The solution adopted by the legislator, although going in the right direction, raises both theoretical and practical doubts. The main problem is to determine whether the interest should be included in the judgment closing the case, as part of the costs of the trial, or whether it's awarded in some other form. Answering this question implies further problems, particularly related to the challengeability of such a decision. The analysis of the provisions allows to conclude that interest forms part of the costs of the process, with all the consequences.

Key words: interest, trial costs, expenses, complaint

Jedna z największych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w ostatnich latach (zob. ustawę z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2019 r. poz. 1469, dalej ustawa nowelizująca) wprowadziła do niego wiele nowych rozwiązań. Jednym z nich jest możliwość zasądzenia odsetek od kosztów procesu, która to instytucja ma spełniać (w założeniu) różne funkcje. Przyjęte przez ustawodawcę rozwiązanie, aczkolwiek zmierzające w dobrym kierunku, budzi wątpliwości zarówno natury teoretycznej, jak i praktycznej.

Prawny charakter kosztów procesu

W art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zostało zagwarantowane prawo strony do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, a wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP). Podkreślenia jednak wymaga, że z żadnego przepisu stanowiącego źródło prawa nie wynika, aby państwo nie mogło wprowadzać pewnych barier w dostępie do sądu, ale przy założeniu, że w systemie prawnym zostaną jednocześnie przewidziane środki, które pozwolą obywatelom pokonać te bariery. Jedną z nich jest obowiązek ponoszenia przez strony kosztów sądowych, bowiem bezpłatność postępowań sądowych nie została zagwarantowana ani przepisami prawa krajowego, ani w normach międzynarodowych. Postępowania sądowe mogą być odpłatne, co pozostaje w zgodzie z Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, podpisanym w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik), dalej MPPOP, a także Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.). Jak słusznie podkreśla się w orzecznictwie, prawo do wszczęcia postępowania sądowego, wyrażone w art. 14 ust. 1 MPPOP, może być przez ustawodawcę poddane różnego rodzaju ograniczeniom, w tym obowiązkowi ponoszenia kosztów sądowych, o ile nie zostanie przez to naruszona istota tego prawa (postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 30.11.1996 r., I ACz 795/95, OSA 1996/1, poz. 2). Temu naruszeniu przeciwdziała instytucja zwolnienia od kosztów sądowych z ustawy lub na podstawie orzeczenia sądu.

Koszty procesu stanowią nakłady pieniężne, które strona musi ponieść w związku z wszczęciem i tokiem postępowania sądowego. Kształt i zasady rozstrzygania o nich wynikają z art. 98 i n. k.p.c., uzupełnionych o akty prawne dotyczące wysokości kosztów sądowych (w tym opłat) i wynagrodzenia profesjonalnych pełnomocników. Chodzi więc o przepisy prawa publicznego. Koszty procesu mogą zatem powstać wyłącznie w związku z prowadzonym postępowaniem sądowym, a więc na forum publicznoprawnym (postanowienie SN z 3.06.1971 r., I CZ 57/71, OSPiKA 1972/6, poz. 105). Jest to konsekwencją publicznoprawnych zadań postawionych przed kosztami procesu (partycypacja w ponoszeniu przez państwo kosztów wymiaru sprawiedliwości) i ich funkcji (fiskalna, procesowa, społeczna i ekonomiczna).

Aby rozważać problematykę odsetek od kosztów procesu, niezbędne jest określenie prawnego charakteru tych kosztów. Jest to o tyle istotne, że podstawą rozstrzygnięcia o nich nie są przepisy prawa cywilnego materialnego, ale określone normy prawa cywilnego proceduralnego. Koszty pozostają z roszczeniem głównym w stosunku akcesoryjności formalnej, co oznacza, że o tym, czy stronie przysługuje zwrot kosztów procesu od strony przeciwnej decydują wyłącznie powołane przepisu prawa procesowego, czyli prawa publicznego, a nie przepisy prawa materialnego regulujące np. stosunek pełnomocnictwa.

W uchwale z 10.02.1995 r. (III CZP 8/95), OSNC 1995/6, poz. 88, SN wyraził pogląd, że art. 358^1 § 3 k.c. nie ma zastosowania do zobowiązań wynikających z prawomocnego rozstrzygnięcia o kosztach procesu cywilnego. Natomiast w uchwale z 31.01.1996 r. (III CZP 1/96), OSNC 1996/4, poz. 57, SN uznał, że do zobowiązań pieniężnych wynikających z prawomocnego rozstrzygnięcia o kosztach procesu cywilnego nie ma zastosowania art. 481 § 1 k.c., a orzeczenie w tym zakresie w ramach danej sprawy jest ostateczne, i to bez względu na to, czy po jego uprawomocnieniu pojawiła się nowa okoliczność, jak np. dopuszczenie się przez dłużnika opóźnienia w zapłacie kosztów procesu. Ten ostatni pogląd powtórzono w uchwale z 20.05.2011 r. (III CZP 16/11), OSNC 2012/1, poz. 3, w której podkreślono między innymi, że ilekroć ustawodawca decyduje się na dopuszczalność zmiany prawomocnie zasądzonych należności z tytułu kosztów w wyniku zdarzeń, które wystąpiły po zakończeniu postępowania, tylekroć w sposób ewidentny to reguluje — przykładem są przepisy pozwalające na rozłożenie prawomocnie zasądzonych kosztów sądowych na raty, na odroczenie ich uiszczenia albo na ich umorzenie (zob. art. 119–125 ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz.U. z 2019 r. poz. 785 ze zm., dalej u.k.s.c.).

Słusznie zatem podnosi się, że takie uregulowanie rozłożenia kosztów postępowania między stronami oraz określenie wysokości należnych kosztów jest autonomiczne i wyczerpujące, a więc wyłącza dopuszczalność potraktowania zasądzonych z tego tytułu sum, jako roszczenia podlegającego przepisom prawa materialnego (zob. np. uchwałę SN z 14.05.1965 r., III CO 73/64, OSNCP 1966/7-8, poz. 108; wyrok SN z 12.12.1996 r., I CKU 40/96, OSNC 1997/5, poz. 52). Innymi słowy, żądanie zasądzenia kosztów procesu nie stanowi roszczenia w rozumieniu prawa materialnego, mając oparcie jedynie w przepisach prawa procesowego. Nie zmienia tego możliwość zastosowania do nich niektórych instytucji prawa prywatnego, jeżeli wierzytelność z tytułu kosztów procesu znalazła się już w obrocie (np. mogą być przedmiotem przelewu lub potrącenia).

Implikuje to wniosek, że po zakończeniu procesu nie można już dochodzić w odrębnym postępowaniu jakichkolwiek należności z tytułu kosztów tegoż procesu; nie można też korygować zasądzonych prawomocnie sum (zob. uchwała SN z 14.05.1965 r., III CO 73/64, OSNCP 1966/7-8, poz. 108). O kosztach procesu sąd nie orzeka w sposób mechaniczny, ale przy uwzględnieniu szeregu elementów wynikających z art. 98 i n. k.p.c., mając możliwość obciążenia nimi — w szczególnych przypadkach — również stronę, która wygrała sprawę co do meritum. Rozstrzygnięcie sądu w tym przedmiocie ma zatem charakter konstytutywny, gdyż — w przeciwieństwie do zasądzenia kwoty objętej żądaniem pozwu — obowiązek zapłaty kosztów procesu (i ich wysokość) wynika z decyzji sądu.

Odsetki — uwagi ogólne

Takie stanowisko co do niemożności naliczenia odsetek od kosztów procesu było wyrażane, mimo że za przeciwnym poglądem przemawiały argumenty natury ekonomicznej. Odsetki — ze swej natury — stanowią sposób odpłatności za korzystanie z cudzego kapitału (odsetki kapitałowe) lub za opóźnienie w zapłacie wymagalnej już sumy pieniężnej (odsetki za opóźnienie) — zob. Dybowski i Pyrzyńska, 2012, s. 273. Stanowią świadczenie pieniężne, gdy korzystanie z pieniędzy wierzyciela jest przedmiotem umowy (np. oprocentowana pożyczka, kredyt), jak również gdy nie jest ono objęte zgodą wierzyciela — w szczególności wynika z opóźnienia w zapłacie sumy pieniężnej przez dłużnika (art. 481 i 741 k.c.), a także wówczas, gdy korzystanie z pieniędzy polega na poniesieniu przez wierzyciela wydatków w interesie dłużnika (art. 742, 753 § 2, art. 842 k.c.) — Machnikowski, 2016, s. 640. Generalnie można je podzielić na odsetki kapitałowe (inaczej oprocentowanie — które stanowią wynagrodzenie za korzystanie z cudzych pieniędzy w ścisłym znaczeniu) i odsetki za opóźnienie (które stanowią rekompensatę za opóźnienie w spełnieniu przez dłużnika świadczenia pieniężnego) — Lemkowski, 2007, s. 38. Mogą one zatem pełnić różne funkcje, tj. wynagrodzenia (za korzystanie z cudzych pieniędzy), kompensacyjną (pokrycie szkody, przynajmniej częściowo, w związku z niespełnieniem świadczenia pieniężnego w terminie), waloryzacyjną (związaną z utratą wartości pieniądza), motywacyjną (mają zachęcić dłużnika do zapłaty w terminie), czy represyjną (swoista sankcja karna, jeżeli dłużnik nie dokona płatności w terminie). Wysokość odsetek powinna odnosić się do kwoty pieniężnej, która znajduje się w dyspozycji dłużnika, oraz okresu korzystania z niej. Odsetki stanowią bowiem określony procent tej kwoty w perspektywie czasu.

Odsetki mają charakter uboczny w stosunku do wierzytelności głównej, bowiem obowiązek ich zapłaty powstaje w związku z podstawowym obowiązkiem spełnienia świadczenia pieniężnego (Kozieł, 2019, s. 846). W orzecznictwie przyjmuje się przy tym, że roszczenie o zapłatę odsetek za opóź-

nienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego po powstaniu uzyskuje byt niezależny od długu głównego i ulega przedawnieniu według własnych reguł (zob. np. uchwała SN z 5.04.1991 r., III CZP 21/91, OSNCP 1991/10–12, poz. 121; wyrok SN z 19.01.1990 r., IV CR 294/89, OSNCP 1991/2–3, poz. 33; zob. też Popiołek, 2015, s. 76), przy czym jednak roszczenie o zapłatę odsetek przedawnia się bowiem najpóźniej z chwilą przedawnienia roszczenia głównego (uchwała składu 7 sędziów SN z 26.01.2005 r., III CZP 42/04, OSNC 2005/9, poz. 149). Generalnie, jeżeli odsetki są dochodzone wraz z wierzytelnością główną, stanowią roszczenie uboczne, a roszczenie o nie przedawnia się w terminie 3 lat (art. 118 k.c.), odrębnie za każdy dzień, przy czym jeżeli termin przedawnienia roszczenia głównego jest krótszy, nie później niż przedawnienie roszczenia głównego następuje przedawnienie roszczenia o odsetki od niego. Jeżeli natomiast odsetki są dochodzone samodzielnie (np. w wyniku zapłaty kwoty głównej po terminie płatności), stają się roszczeniem głównym, które przedawnia się odrębnie za każdy dzień (jako że nadal chodzi o świadczenie okresowe).

Odsetki od kosztów procesu

W wyniku nowelizacji w art. 98 k.p.c. wprowadzono całkowicie nowe rozwiązanie w polskiej procedurze cywilnej, co jest wynikiem przyjęcia stanowiska, że jeżeli ustawodawca zamierzałby nałożyć na dłużnika obowiązek zapłaty odsetek od kosztów procesu, musiałby dać temu stosowny wyraz. Założeniem zasądzenia odsetek od przyznanych stronie kosztów procesu jest, podobnie jak w wypadku odsetek od zasądzonego świadczenia, zmotywowanie strony przegrywającej sprawę cywilną do jak najszybszego wykonania wyroku, a więc nie mają one spełniać wszystkich wcześniej wymienionych funkcji, o czym świadczy fakt wyodrębnienia w § 1^2 wydatków, co ma na celu zrekompensować stronie konieczność ich wcześniejszego wyłożenia (aby nie uzyskała ona jedynie ich wartości nominalnej). W uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej (druk Sejmowy Sejmu VIII Kadencji nr 3137, s. 148) wskazano, że odsetki, o których mowa w art. 98 § 1^1 k.p.c., należą się z mocy ustawy obok samego zwrotu kosztów procesu, co oznacza, że nie jest potrzebny odrębny wniosek o ich przyznanie (Rystał, 2019, s. 395), ani odrębne rozstrzygnięcie o ich przyznaniu (wystarczy samo rozstrzygnięcie o przyznaniu zwrotu kosztów procesu).

Takie stanowisko miałoby wynikać z treści art. 98 § 1^1 zd. 1 k.p.c., zgodnie z którym od kwoty zasądzonej tytułem zwrotu kosztów procesu należą się odsetki, w wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego, za czas „od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, którym je zasądzono", do dnia zapłaty. Zasadą, wynikającą z art. 797 § 1 k.p.c., jest jednak wskazanie przez wierzyciela we wniosku o wszczęcie egzekucji lub żądaniu przeprowadzenia egzekucji z urzędu świadczenia, które ma być spełnione (do wniosku lub żądania dołącza się tytuł wykonawczy). Obowiązek wskazania tego świadczenia stanowi odpowiednik żądania, o którym mowa w art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c., zakreślający granice przedmiotowe postępowania, przy czym wniosek w tym zakresie może się ograniczać do stwierdzenia, że wierzyciel wnosi o wyegzekwowanie świadczenia określonego w tytule wykonawczym (Łochowski, 2019, s. 704). Organ egzekucyjny jest zatem, co do zasady, związany wnioskiem, czyli może prowadzić egzekucję jedynie w zakresie wynikającym z tytułu wykonawczego (oczywiście, jeżeli wierzyciel zgłosi wniosek w węższym zakresie, egzekucja komornicza ogranicza się do tego zakresu).

Co więcej, jeżeli dłużnik będzie chciał spełnić świadczenie wynikające z tytułu wykonawczego, a nie będzie z niego wynikał obowiązek zapłaty odsetek od zasądzonych kosztów procesu, dłużnik może odmówić ich zapłaty, a skoro nie będzie to przedmiotem egzekucji, wierzyciel byłby pozbawiony możliwości ich uzyskania. Z drugiej strony, wierzyciel mógłby nie mieć woli egzekwowania odsetek od kosztów procesu (np. z uwagi na dalszą współpracę stron) i gdyby komornik miał uprawnienie do egzekwowania tych kosztów z urzędu, to wierzyciel, który nie byłby świadomy treści art. 98 § 1^1 k.p.c., nie wiedziałby o konieczności złożenia wniosku egzekucyjnego w ograniczonym zakresie.

Jednocześnie treść klauzuli, wynikająca z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 6.08.2014 r. w sprawie określenia brzmienia klauzuli wykonalności (Dz.U. z 2014 r. poz. 1092), nie pozwala zamieścić dodatkowego rozstrzygnięcia w przedmiocie odsetek od kosztów procesu zasądzonych w tytule egzekucyjnym. Poza tym przyjęcie powyższego poglądu oznaczałoby konieczność odmiennego potraktowania odsetek z art. 98 § 1^1 i 1^2 k.p.c. na wszystkich płaszczyznach, co nie ma uzasadnienia, poza elementami, o których będzie mowa poniżej.

W związku z tym brak jest podstaw, aby komornik z urzędu uwzględniał odsetki, o których mowa w art. 98 § 1^1 k.p.c. (jak i z § 1^2 tego artykułu); nie jest do tego uprawniony również w odniesieniu do kosztów niezbędnych do celowego przeprowadzenia egzekucji (art. 770 § 1 zd. 2 k.p.c.). Oznacza to, że — wbrew założeniom ustawodawcy — rozstrzygnięcie w tym przedmiocie powinno znaleźć się w tytule egzekucyjnym, a odsetki powinny być traktowane jako część kosztów procesu. Nie sposób bowiem przyjąć, aby nie przysługiwał od nich żaden środek zaskarżenia, a gdyby uznać, że — w wyniku odwołania się do odsetek ustawowych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego (uregulowanych w art. 481 k.c.) — rozstrzygnięcie co do nich stanowi orzeczenie merytoryczne, to w tym zakresie strona mogłaby wnieść apelację, zaś co do samych kosztów procesu — zażalenie. Także inna byłaby forma orzeczenia w sytuacji uzupełnienia, bowiem co do kosztów sąd wydaje postanowienie uzupełniające, zaś co do odsetek wydawałby wyrok uzupełniający (art. 351 § 3 k.p.c.). Byłaby to konstrukcja oczywiście niezasadna, tym bardziej w sytuacji, gdyby sąd pozostawił szczegółowe wyliczenie kosztów procesu referendarzowi sądowemu w trybie art. 108 § 1 zd. 2 k.p.c. Omawiane odsetki nie stanowią więc o merytorycznej części rozstrzygnięcia.

W art. 98 § 1^1 k.p.c. została zatem jedynie wskazana wysokość odsetek, wpływająca na wysokość kosztów procesu. Potraktowanie omawianych odsetek jako część kosztów procesu oznacza konieczność zastosowania do nich proceduralnych

reguł dotyczących kosztów, z uwzględnieniem treści art. 98 § 1^1 i 1^2 k.p.c.

W szczególności, mając na uwadze treść art. 109 § 1 k.p.c., w orzeczeniu kończącym sprawę w danej instancji sąd powinien orzec o odsetkach wskazanych w art. 98 § 1^1 k.p.c., jeżeli strona reprezentowana przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego złoży wniosek o ich zasądzenie najpóźniej przed zamknięciem rozprawy poprzedzającej wydanie orzeczenia kończącego postępowanie. Wystarczy przy tym złożenie wniosku o zasądzenie kosztów procesu (np. według norm przepisanych). W takiej sytuacji sąd powinien zasądzić np. koszty zastępstwa procesowego (oraz inne koszty, chyba że zastosuje co do niektórych art. 98 § 1^2 k.p.c.) wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia uprawomocnienia się orzeczenia (zwykle wyroku) do dnia zapłaty, bowiem ustawodawca uznał, że dłużnik powinien mieć czas na spełnienie świadczenia pieniężnego (kosztów procesu). Nie jest przy tym możliwe wskazanie konkretnej daty, od której mają zostać naliczone — będzie to możliwe dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia. Właściwe jest więc opisowe określenie daty, zgodne z treścią przepisu.

W celu umożliwienia właściwej egzekucji komorniczej wskazane jest, aby przy nadaniu klauzuli wykonalności sąd stwierdzał datę, od której orzeczenie stało się prawomocne, jako że jeżeli klauzulę wykonalności umieszcza się na orzeczeniu, w treści klauzuli zaznacza się, czy orzeczenie podlega wykonaniu jako prawomocne, czy jako natychmiast wykonalne (§ 1 ust. 3 rozporządzenia z 6.08.2014 r.). W wypadku orzeczenia prawomocnego z chwilą wydania (a więc orzeczenia sądu drugiej instancji i Sądu Najwyższego) odsetki należą się po upływie tygodnia od dnia jego ogłoszenia, a więc zasądzając koszty procesu z uwzględnieniem odsetek sąd powinien wskazać konkretną datę, od której się należą. Wyjątkiem jest prawomocne orzeczenie podlegające doręczeniu z urzędu — wówczas odsetki należą się po upływie tygodnia od jego doręczenia zobowiązanemu, a więc nie jest możliwe wskazanie w nim konkretnej daty, od której się należą, co oznacza konieczność jej wskazania przy nadaniu klauzuli wykonalności.

Jeżeli natomiast profesjonalny pełnomocnik wniesie o zasądzenie konkretnej kwoty tytułem kosztów procesu, bez odsetek, brak jest podstaw do ich zasądzenia.

Gdy strona nie jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, sąd rozstrzyga o kosztach procesu (w tym również o odsetkach) z urzędu, według powyższych zasad, a więc powinien zasądzić koszty procesu wraz z odsetkami. Jeżeli natomiast stronę reprezentuje pełnomocnik z urzędu, musi on złożyć przed zamknięciem rozprawy wniosek o zasądzenie zwrotu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata lub radcę prawnego ustanowionego z urzędu wraz z oświadczeniem, że opłata nie została zapłacona w całości lub w części — zob. § 3 rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. z 2019 r. poz. 18 ze zm.) lub radcę prawnego z urzędu (Dz.U. z 2019 r. poz. 68 ze zm.).

Świadczenie pomocy prawnej z urzędu jest jednak działaniem dla dobra publicznego, umożliwiającym realizację w postępowaniu cywilnym zasady równości i prawa do sądu. Obowiązek pokrycia tych kosztów spoczywający na Skarbie Państwa ma charakter publicznoprawny i nie jest obowiązkiem pokrycia kosztów procesu w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego dotyczących tych kosztów. Rozstrzygnięcie sądu w takiej sytuacji o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej stronie z urzędu nie jest orzeczeniem w przedmiocie kosztów procesu (zob. postanowienie SN z 25.05.2010 r., I CZ 29/10, niepubl. i powołane tam orzecznictwo). W związku z tym instytucja odsetek nie ma tu zastosowania.

Powstaje pytanie, czy wymagalność odsetek od kosztów procesu została powiązana z prawomocnością całego orzeczenia, w którym zostało zawarte rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów, czy z prawomocnością postanowienia o kosztach zawartego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie. W doktrynie został wyrażony pogląd, że literalna wykładnia przepisu prowadzi do wniosku, iż zwrot „orzeczenie, którym koszty procesu zasądzono" odnosi się do postanowienia o kosztach procesu (Hajnrych, 2020, s. 240). Takie sformułowanie nie oznacza jednak odwołania się do postanowienia zasądzającego koszty procesu. Owszem, stanowi ono zawsze postanowienie, nawet jeżeli zostało zawarte w innym orzeczeniu (nakazie zapłaty, wyroku) i przysługuje od niego odrębny środek zaskarżenia (zażalenie), ale jedynie wówczas, gdy nie jest wnoszony środek co do meritum (sprzeciw lub zarzuty od nakazu zapłaty, sprzeciw od wyroku zaocznego, apelacja). Co więcej, jeżeli strona zaskarży jedynie merytoryczną część orzeczenia, to nawet jeżeli nie wskaże wprost, że zaskarża również rozstrzygnięcie w zakresie kosztów procesu, orzeczenie w tej części nie staje się prawomocne, gdyż rozstrzygnięcie co do kosztów procesu stanowi rozstrzygnięcie akcesoryjne do rozstrzygnięcia merytorycznego. Nie jest bowiem możliwe pozostawienie wadliwego rozliczenia kosztów procesu (np. w sytuacji zmiany wyroku).

W konsekwencji, rozstrzygnięcie co do kosztów procesu nie staje się prawomocne w innej dacie niż rozstrzygnięcie merytoryczne. Oznacza to, że rozstrzygnięcie co do kosztów procesu staje się prawomocne w dacie prawomocności całego orzeczenia.

Odsetki od wydatków

Nieco odmienne zasady dotyczą odsetek od wydatków, składających się na koszty procesu (art. 98 § 2 k.c.). Stanowią one część kosztów sądowych. Są to np. koszty przeprowadzenia dowodów (zeznań świadków, opinii biegłego, oględzin), koszty ogłoszeń, koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd (zob. art. 2 ust. 1 i art. 5 u.k.s.c.). W praktyce takim istotnym wydatkiem są zwykle koszty przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego sądowego. Ważne jest przy tym, że wydatek ten będzie podlegał zwrotowi jedynie wówczas, gdy strona poniosła go w toku procesu, a nie przed jego wszczęciem (tak, słusznie, Rystał, 2019, s. 395); wydatek musi bowiem zostać poniesiony „w toku procesu".

Niezrozumiałe jest przy tym preferencyjne potraktowanie jedynie wydatków, a nie generalnie kosztów sądowych (czyli

opłat i wydatków), gdyż zwykle to opłaty wynikające z ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych są znacznie wyższe niż wydatki (zgodnie z art. 13 ust. 2 u.k.s.c. opłata może wynieść aż 200.000 zł), co może powodować zamrożenie na długi czas bardzo wysokiej kwoty. Nie ma przy tym podstaw, aby pojęcie „wydatek", użyte w art. 98 § 1^2 k.p.c., interpretować szeroko (por. Ciepła, 2019, art. 98, nb 57; Rystał, 2019, s. 395), gdyż wówczas wszelkie koszty można byłoby uznać za „poniesione" w rozumieniu tego przepisu, a więc nie tylko koszty sądowe, ale również np. kwoty zapłacone na rzecz pełnomocnika. Należy rozróżniać przy tym pojęcia użyte w ramach przepisów proceduralnych i używać je w tym samym rozumieniu na tle różnych aktów prawnych. Także w uzasadnieniu projektu do ustawy nowelizującej odwołano się do wydatków, a nie do wszelkich kosztów procesu, czy chociażby kosztów sądowych.

Ponieważ strona, która wnosi o podjęcie czynności połączonej z wydatkami, obowiązana jest uiścić zaliczkę na ich pokrycie w wysokości i terminie oznaczonym przez sąd, a w razie nieuiszczenia zaliczki sąd pomija czynność połączoną z wydatkami (art. 130^4 § 1 zd. 1 i § 5 k.p.c.), strona zainteresowana przeprowadzeniem dowodu taką zaliczkę uiści, chyba że jest zwolniona od kosztów sądowych lub uzyska takie zwolnienie ze strony sądu. Niejednokrotnie te wydatki są wysokie i uiszczenie wskazanej zaliczki powoduje zamrożenie środków finansowych w okresie od momentu poniesienia tego wydatku do jego zwrotu przez stronę przeciwną, na podstawie orzeczenia w przedmiocie kosztów procesu. Wiąże się to z niemożnością przeznaczenia tych środków na inny cel. Ustawodawca uznał więc, że strona powinna mieć możliwość rekompensaty za okres niekorzystania ze swoich środków. Zastosował tu jednak inne rozwiązanie, gdyż zgodnie z art. 98 § 1^2 k.p.c., aby możliwe było przyznanie (zasądzenie) odsetek przewidzianych w § 1^1 (odsetek ustawowych za opóźnienie z art. 481 § 1 k.c.), muszą zostać spełnione następujące warunki:

1) wniosek strony,

2) poniesienie przez stronę szczególnie wysokiego wydatku podlegającego zwrotowi,

3) zaistnienie szczególnie uzasadnionego przypadku.

Strona powinna zatem wnieść odrębnie o zasądzenie odsetek od wydatków, bez względu na to, czy jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika. Sąd w tym zakresie nie działa z urzędu, nawet gdy strona występuje w sądzie osobiście. Nie jest więc wystarczający wniosek o zasądzenie kosztów procesu według norm przepisanych, jak również ogólne żądanie zasądzenia odsetek od wydatków, gdyż chodzi o konkretny, szczególnie wysoki wydatek. Jednak nawet jeżeli strona taki wniosek złoży skutecznie, sąd nie musi go uwzględnić, bowiem — w przeciwieństwie do odsetek wynikających art. 98 § 1^1 k.p.c. — rozstrzygnięcie w zakresie odsetek od wydatków zależne jest od decyzji sądu, który każdorazowo musi ocenić, czy zachodzą przesłanki do ich zasądzenia.

Wydatek musi być „szczególnie wysoki", co oznacza konieczność odniesienia się do ustalenia typowych, standardowych wysokości wydatków poszczególnego rodzaju, w tym m.in. do kosztów przeprowadzenia dowodu z opinii danego biegłego — zwłaszcza jeżeli będzie to opinia odpowiedniego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego (art. 290 § 1 k.p.c.) — zob. Rystał, 2019, s. 396. Takim wydatkiem może być również np. koszt stawiennictwa kilkudziesięciu świadków. Generalnie, chodzi o wydatki wyjątkowe.

Ustawodawca nie zdefiniował pojęcia „szczególnie uzasadniony przypadek". W tym zakresie zasadne jest odwołanie się do art. 102 k.p.c. (w którym użyto tego samego pojęcia), normującego sytuację, w której ponoszenie kosztów procesu przez stronę przegrywającą sprawę pozostawałoby w sprzeczności z powszechnym odczuciem sprawiedliwości oraz zasadami współżycia społecznego. Należą do nich okoliczności związane z przebiegiem sprawy — charakter zgłoszonego roszczenia, jego znaczenie dla strony, subiektywne przekonanie o zasadności roszczenia, przedawnienie roszczenia, oraz leżące poza procesem — sytuacja majątkowa i życiowa strony. Ocena, czy takie wypadki wystąpiły w konkretnej sprawie należy do sądu, który powinien dokonać jej w oparciu o całokształt okoliczności sprawy, przy uwzględnieniu zasad współżycia społecznego (zob. np. postanowienie SN z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, OSNC-ZD 2014, nr C, poz. 42).

W odniesieniu do art. 98 § 12 k.p.c. szczególne znaczenie powinna mieć sytuacja majątkowa strony ponoszącej wydatek, ale również — oprócz wskazanych okoliczności — precedensowy charakter sprawy, czy niejednolitość dotychczasowego orzecznictwa co do przedmiotu sporu. Nie można przy tym zapominać, że czas trwania procesu może być niezależny od stron (zachowujących się lojalnie), np. z uwagi na obciążenie sprawami w danym sądzie, oczekiwanie na sporządzenie opinii przez biegłego sądowego, niestawiennictwo świadków, co również może mieć znaczenie dla oceny, czy drugą stronę należy dodatkowo obciążyć odsetkami od wydatków.

Jeżeli sąd uzna za zasadne zastosować art. 98 § 1^2 k.p.c., powinien z kosztów procesu „wyłączyć" określony wydatek i od niego zasądzić odsetki ustawowe za opóźnienie od dnia jego poniesienia przez stronę (a więc dokonania przelewu na rachunek sądu) do dnia zapłaty, a od pozostałej części kosztów procesu — takie odsetki od daty wynikającej z art. 98 § 1^1 k.p.c., ewentualnie zasądzić od całości kosztów procesu odsetki od daty wynikającej z art. 98 § 1^1 k.p.c. i dodatkowo od kwoty tego wydatku zasądzić odsetki ustawowe za opóźnienie od dnia jego poniesienia do dnia poprzedzającego datę z tego ostatniego przepisu. Uwzględnienie powództwa w części i konieczność stosunkowego rozdzielenia kosztów procesu na podstawie art. 100 zd. 1 k.p.c. oznacza konieczność zasądzenia odsetek od zasądzonej części kosztów procesu. Odsetki mogą bowiem zostać zasądzone tylko od wydatku, który podlega zwrotowi.

Zaskarżenie rozstrzygnięcia o odsetkach

Jeżeli sąd nie rozstrzygnie w ogóle o kosztach procesu, stronie przysługuje wniosek o uzupełnienie orzeczenia (w trybie art. 351 k.p.c., ewentualnie w związku z art. 361 k.p.c.). W świetle orzecznictwa SN sąd nie musi jednak oddalać wniosku o zasądzenie kosztów procesu w części (zob. uchwałę SN z 30.11.2011 r., III CZP 69/11, OSNC 2012/4, poz. 48;

krytycznie Szanciło, 2013, poz. 45), ale jeżeli sąd nie uwzględnia wniosku strony w tym przedmiocie w ogóle, powinien go w całości oddalić, aby stronie przysługiwało zażalenie.

Jak wskazano, od orzeczenia w zakresie kosztów procesu przysługuje zażalenie, chyba że strona wnosi środek zaskarżenia także co do meritum — wówczas rozstrzygnięcie co do kosztów procesu zostaje objęte tym środkiem. Jeżeli strona skarży jedynie rozstrzygnięcie co do kosztów procesu, wnosząc zażalenie, jest zobowiązana wskazać wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 368 § 2 w zw. z art. 397 § 3 k.p.c.). Generalnie, wartość przedmiotu zaskarżenia jest równa wysokości zasądzonych lub niezasądzonych kosztów procesu, chyba że strona skarży to orzeczenie w części — wówczas wartość przedmiotu zaskarżenia odnosi się do tej części rozstrzygnięcia o kosztach procesu, którego dotyczy zażalenie.

Problematyczną kwestią jest uwzględnienie odsetek przy wyliczeniu wartości przedmiotu zaskarżenia. Ponieważ stanowią one część kosztów procesu, to, konsekwentnie, należy je uwzględnić przy wyliczeniu wartości przedmiotu zaskarżenia. W szczególności widać to w sytuacji, w której strona będzie chciała zaskarżyć rozstrzygnięcie o kosztach procesu jedynie w części dotyczącej odsetek (a nie sposób uznać, że w tym zakresie nie przysługuje zażalenie, chociaż rozstrzygnięcie dotyczy odsetek, które w momencie wniesienia tego środka nie są jeszcze wymagalne). Teoretycznie można byłoby rozważać, że wartość przedmiotu zaskarżenia w zakresie odsetek mogłaby wynosić „0" (gdyby strona zaskarżyła tylko tę część kosztów procesu), bowiem chodziłoby o kwotę niewymagalną w dacie zaskarżenia, której nie można wyliczyć (nie jest możliwe wskazanie w tym momencie początkowej daty naliczania odsetek). Taki pogląd nie wydaje się zasadny, bowiem jest to roszczenie o charakterze majątkowym. Nie można tu mówić również o sprawie o prawa majątkowe, w której wartości przedmiotu sprawy nie da się ustalić w chwili jej wszczęcia — w rozumieniu art. 15 ust. 1 u.k.s.c. (zob. szerzej Flaga-Gieruszyńska i Zieliński, 2019, art. 15, nb 1).

Wartość odsetek należy zatem rozpatrywać przy zastosowaniu art. 22 k.p.c., a więc liczyć ją jak dla świadczeń powtarzających się (suma świadczeń za rok, chyba że strona skarżyłaby odsetki od kosztów procesu za zamknięty okres, krótszy niż rok). Wprowadzając odsetki od kosztów procesu ustawodawca nie rozważył tej kwestii, w związku z czym zasadne będzie odwołanie się do tej konstrukcji. Oznacza to, że jeżeli strona skarży orzeczenie w zakresie kosztów procesu (a więc i odsetek od nich), wartość przedmiotu zaskarżenia wyznacza suma kwoty zasądzonych kosztów i odsetek od nich liczonych zgodnie z powołanym przepisem. Ten problem zostałby wyeliminowany w pewnej mierze, gdyby możliwe było zasądzenie odsetek od kosztów procesu dopiero na etapie nadania klauzuli wykonalności, gdyż wówczas odsetki byłyby wymagalne, ale i tak jedynie w części, tj. za okres miniony.

Tak więc przyjęcie koncepcji przyznania odsetek od kosztów procesu już po uprawomocnieniu się orzeczenia, w którym te koszty zasądzono, zmieniałoby sytuację jedynie o tyle, że byłoby możliwe wskazanie początkowej daty ich naliczenia. Nie do przyjęcia byłby jednak pogląd, że dłużnik nie mógłby zaskarżyć takiego postanowienia zażaleniem (a w wypadku przyjęcia poglądu, który również nie ma oparcia w przepisach prawa, że odsetki podlegałyby egzekucji z urzędu przez komornika sądowego — byłaby to skarga na czynności komornika z art. 767 k.p.c.).

Jeżeli sąd uzna, że brak jest przesłanek, aby zasądzić odsetki od poniesionego wydatku, nie musi oddalać wniosku w tym zakresie (aczkolwiek brak jest przeciwskazań przemawiającemu przeciwko takiemu orzeczeniu), zasądzając jedynie kwotę wydatku z odsetkami od daty wynikającej z art. 98 § 1^1 k.p.c. Stronie będzie przysługiwało zażalenie co do odsetek od wydatku za okres od dnia jego poniesienia do dnia poprzedzającego datę, od której zostały zasądzone, a wartość przedmiotu zaskarżenia powinna zostać wyliczona na podstawie art. 22 k.p.c.

Analogiczne zasady należy zastosować, jeżeli orzeczenie zostało wydane przez referendarza sądowego, przy czym przysługuje wówczas skarga na to orzeczenie. W wypadku wniesienia skargi na postanowienie referendarza sądowego w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu sąd rozpoznaje ją w składzie jednego sędziego jako sąd drugiej instancji, stosując odpowiednio przepisy o zażaleniu (art. 398^{23} k.p.c.).

Podsumowanie

Widać wyraźnie, że ustawodawca, wprowadzając nową instytucję, nie doprecyzował jej, pozostawiając wiele kwestii nieuregulowanych, przy czym podstawowe wątpliwości dotyczą umieszczenia odsetek jako kosztów procesu w tytule egzekucyjnym, co implikuje kolejne kwestie, powyżej opisane. Co więcej, jest możliwe zasądzenie odsetek od kosztów postępowania klauzulowego (z uwagi na treść art. 13 § 2 k.p.c. i brak wyłączenia analogicznego do zawartego art. 770 § 1 zd. 2 k.p.c.); umożliwia to również treść § 3 rozporządzenia z 6.08.2014 r. Zażalenie przysługuje wówczas (na opisanych zasadach) na podstawie art. 795 § 1 k.p.c. Nie ma natomiast uzasadnienia pominięcie odsetek w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.

Nie można również nie wspomnieć o odsetkach za opóźnienie w transakcjach handlowych wynikających z art. 4 ust. 3 ustawy z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 118 ze zm.), które są wyższe niż określone w art. 481 § 2 k.c. Sąd nie jest jednak uprawniony do zasądzenia takich odsetek od kosztów procesu, nawet jeżeli strona o to wniesie i zostaną spełnione przedmiotowe i podmiotowe przesłanki zastosowania tej ustawy. Odsetki z niej wynikające mają bowiem zupełnie inny charakter (materialnoprawny), ich źródłem jest niewykonanie w terminie świadczenia pieniężnego wynikającego z transakcji handlowej, a poza tym nie można wyjątkowego przepisu, jakim jest art. 98 § 1^1 i 1^2 k.p.c., interpretować w sposób rozszerzający.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

Ciepła, H. (2019). W: A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Warszawa: C.H. Beck.

Dybowski, T. Pyrzyńska, A. (2012). W: E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 5, Prawo zobowiązań — część ogólna*, Warszawa: C.H. Beck.

Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński, A. (2019). *Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Artykuły 98-124 k.p.c. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.

Hajnrych S. (2020). W: T. Zembrzuski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian,* Warszawa: Wolters Kluwer, t. 1.

Kozieł G. (2019). W: M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.

Lemkowski M. (2007). *Odsetki cywilnoprawne*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

Łochowski M. (2019). W: T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck, t. 2.

Machnikowski P. (2016). W: E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.

Popiołek W. (2015). W: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck, t. 2.

Rystał D. (2019). W: T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck t. 1.

T. Szanciło, *Glosa do uchwały SN z 30.11.2011 r., III CZP 69/11, OSP 2013/4, poz. 45*.

Akty prawne/Legel acts

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.).

Międzynarodowy Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, podpisany w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik).

Ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t. j. Dz.U. z 2019 r., poz. 785 ze zm.).

Ustawa z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (t. j. Dz.U. z 2019 r., poz. 118 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.08.2014 r. w sprawie określenia brzmienia klauzuli wykonalności (Dz.U. z 2014 r., poz. 1092).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (t. j. Dz.U. z 2019 r., poz. 18 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.10.2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (t. j. Dz.U. z 2019 r., poz. 68 ze zm.).

Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz. 1469).

Orzecznictwo/Judgments

Uchwała SN z 14.05.1965 r., III CO 73/64, OSNCP 1966/, poz. 108.

Postanowienie SN z 3.06.1971 r., I CZ 57/71, OSPiKA 1972/6, poz. 105.

Wyrok SN z 19.01.1990 r., IV CR 294/89, OSNCP 1991/2-3, poz. 33.

Uchwała SN z 5.04.1991 r., III CZP 21/91, OSNCP 1991/10-12, poz. 121.

Uchwała SN z 10.02.1995 r., III CZP 8/95, OSNC 1995/6, poz. 88.

Uchwała SN z 31.01.1996 r., III CZP 1/96, OSNC 1996/4, poz. 57.

Postanowienie SA w Gdańsku z 30.11.1996 r., I ACz 795/95, OSA 1996/1, poz. 2.

Wyrok SN z 12.12.1996 r., I CKU 40/96, OSNC 1997/5, poz. 52.

Uchwała SN (7) z 26.01.2005 r., III CZP 42/04, OSNC 2005/9, poz. 149.

Postanowienie SN z 25.05.2010 r., I CZ 29/10, niepubl.

Uchwała SN z 20.05.2011 r., III CZP 16/11, OSNC 2012/1, poz. 3.

Postanowienie SN z 17.04.2013 r., V CZ 124/12, OSNC-ZD-C 2014, poz. 42.

Uchwała SN z 30.11.2011 r., III CZP 69/11, OSNC 2012/4, poz. 48.

Dr hab. Tomasz Szanciło

Profesor KPSW w Bydgoszczy, sędzia Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, autor kilkudziesięciu publikacji z prawa cywilnego materialnego i procesowego, prawa przewozowego i gospodarczego, w tym komentarza do prawa przewozowego i redaktor komentarza do kodeksu postępowania cywilnego.

Dr hab. Tomasz Szanciło

Professor of KPSW in Bydgoszcz, judge of the Supreme Court of the Civil Chamber, author of several dozen publications on substantive and procedural civil law, transport and commercial law, including commentary on transport law and editor of the commentary on the Code of Civil Procedure.